

A „keresztény” Európáról

GÁSPÁR CSABA
LÁSZLÓ

1956-ban született Budapesten. Filozófus, teológus, a Miskolci Egyetem BTK Filozófiai Intézetének egyetemi docense. Legutóbbi írását 2015. 10. számunkban közzöltük.

„Nem igaz, hogy a kereszténységet kipróbálták,
és hiányosnak bizonyult. Túl nehéznek találták,
ezért ki sem próbálták.”

(G. K. Chesterton: *Mi a baj a világgal?* [1910])

A fenyegetést az érzi igazán veszélyesnek, aki belülről gyenge

Az éppen zajló európai események miatt egyre erőteljesebben fogalmazódik meg az a közvélekedés, hogy Európa veszélyben van. Ez a veszély, úgymond, a „keresztény” Európát fenyegeti. Vállalva a megbotránkoztatás vádját, tegyük fel a kérdést: Van-e egyáltalán keresztény Európa? Volt-e valaha is keresztény Európa? S ha lehet fokozni a botrányt, azt is kérdezhetjük: Lehetséges-e egyáltalán keresztény Európa?

Az új keletű veszélyt itt Magyarországon úgy éljük meg, mint szorongást attól, hogy a bevándorlás minket is érinthet. Mit féltünk? Javainkat? Az életformánkat? A vallásunkat? Vagy egyszerűen csak — alanyi ragozásban — *féltünk?* Félelmünket nehéz diagnosztizálni, mert bár ott bujkál mindannyiunkban, nem tudjuk felmérni a mértékét, se megnevezni a tárgyát. Nem látjuk tisztán. Vagy — ismét alanyi ragozásban — nem látunk tisztán. Mert nem kívülről fenyeget, hanem belülről emészt. Meglehet, nem annyira külső ellenséges erőtől féltünk, mint inkább saját belső gyengeségünktől. Elvégre az Európát érő fenyegetés számokban mérve nem jelentős, nem is fenyegetés, inkább csak a mi gyengeségünk folytán látszik fenyegetőnek. Ha ez igaz, akkor a jelenség megértése végett nem kifelé, hanem befelé kell fordulni, nem a külvilágot kell fürkészní — ott találunk ugyan zűrzavart, de komoly fenyegetést nem —, hanem saját magunkat kell megvizsgálni: önvizsgálatra van szükség. Mire bukkanunk ott? Miféle gyengeség táplálja félelmünket, amely aztán, mintegy magamatól megijedve, riadtan tárgyat keres és külső ellenséget talál — Alanyi ragozásra van szükség.

Miben áll Európa gyengesége?

A bevezető kérdésekre utalva úgy is fogalmazhatunk, hogy Európa éppen a kereszténysége miatt gyenge. Sajátos vallás a kereszténység: úgy erősíti az embert, hogy előbb meggyengíti. Az Evangélium min-

denkinek szól ugyan, de elsőként nem az erőshöz lép oda, hogy még erősebbé tegye. Aki erős, az elégséges önmagának. Jézus nem az erőseket és hatalmasokat szólítja meg, nem a gazdagokhoz fordul, hanem a gyengékhez, az elesettekhez. Azokhoz, akik a társadalom peremén élnek. Ami szociológiailag a társadalom pereme, az a Biblia spirituális olvasata szerinti lelki értelemben az *emberi lét* pereme, az ember benső erőtlensége és végessége, a bűn fenyegetése. Ha nem is él mindenki a társadalomnak a peremén, egzisztenciális értelemben valamiképpen mindenki az emberi lét peremén egyensúlyoz, hiszen léte spirituális — súlyosan lényegi — értelemben ínséges és bizonytalan, szenvedőleges és esendő. Vajon ki az közülünk, aki ne mondaná magáról, hogy — bizonyos helyzetekben — gyenge és erőtlen? A jézusi igehirdetés egzisztenciális állapotában, végességében, elesettségében mutatja be az embert, és arra világít rá, hogy milyen erőtlen önmagában. Aki nem ismeri be elesettségét és gyengeségét, annak számára a jézusi örömhír nemcsak hogy nem öröm, de még csak nem is hír, egyszerűen fölösleges. Az ilyen ember megmarad a maga — vélt — erejében. A kereszténység útján tett első lépés az erőtlenség és a töredezettség — súlyos teológiai kifejezéssel: a *bűnösség* — elismerése, és az önelégségességre fordított erőfeszítés feladása.

A kereszténység tehát úgy erősít meg, hogy előbb gyengévé tesz. A keresztény hitbéli állapot mindig a gyengeség és az erő között ingadozik hol tétován bolyongva, hol reményben zarándokolva. A keresztény hívő a gyengeséget mindig magának tudja, az mindig a sajátja. Az erőt viszont nem magának köszönheti, hanem szép régi szóval: a kegyelemnek. A keresztény gondolkodás szerint az ember a maga erejében gyenge, egyedül Istenben erős. A megfogalmazás szándékos: a maga erejében gyenge, azaz éppen akkor, amikor ereje teljében véli önmagát, és úgy tartja, nem szorul semmiféle Istenre. Az ember önerejében van a gyengesége mint ennek az erőnek Isten felől látható belső eleme, melyet az ember — önerejét ünneplve — egyáltalán nem lát. Istenben kellene erősnek lenni, hogy meglássa erőt képzel(g)ő gyengeségét.

Ám a helyzet ennél is bonyolultabb. A gyenge ember, érthetően, erős Istenre vágyik. A keresztények Istene azonban nem mutatkozik fölényesen erősnek. A krisztusi egyház tornyain nem erőt sugárzó jelkép található, nem győzelmi zászló lobog, hanem a végzetes és végtelen elesettség dermesztő szimbóluma, a kereszt áll. És azon függ... — kimondani is rémületes — Isten. A feltámadásban persze végül erősnek bizonyul, de a kereszt mégiscsak kivégzőeszköz, és azt jelzi, hogy Isten a mennyben erős ugyan, de a földön a gyengénél is gyengébb. Márpedig az ember a földön él, neki itt kell az erő. Hogyan nyerheti el azt a keresztben függő Istentől? Ehhez valami olyasmi kell, ami minden erőnél hatalmasabb: az *erős hit*. De ha egyszerű emberi életünkhöz sincs elég erőnk, hogyan lehetne akkor a hithez, amelynek a keresztben függő Megalázottban a mindenható Istent kellene látni, aki — ha valóban Isten — nem látható...?!

Nehéz hit a keresztény: evilági erőtlenséggel kezdődik, amellyel ügyel-bajjal, de mindennapos élete során valamiképpen elboldogulna az ember, és a túlfeszített hit erőtlenségben végződik, amin csak a keresztre feszített Isten kegyelme segíthet — feltéve, hogy a hit elég erős ennek a kegyelemnek a befogadására... És persze — hogy is lehetne másképp — a hit is csak akkor nyer erőt-kegyelmet, ha elismeri gyengeségét („Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!” Mk 9,24), ha máskor nem, legalább a kegyelem befogadásának pillanatában, vagyis amikor a legerősebb, mert a leggyengébb, hiszen ez kell az erő elfogadásához...

Ha a vallást úgy fogjuk fel, hogy általa az elesett, gyenge ember védelmet keres az istenségnél, akkor a kereszténység nem a legkézenfekvőbb választás. A krisztusi vallás imént leírt szüntelen ingamozgása erőtlenség és erő között, bizonyos értelemben magyarázza Európa belső gyengeségét, aminek hatására a külső történések fenyegetőnek mutatkoznak. Nem csoda, hogy Európa nem tud úgy vallásos lenni, mint az iszlám. Allah világos képlet: némileg katonás, bár egyszersmind könyörületes, egyértelmű, teljesíthető parancsokat adó istenség. Vallásában nincsenek isteni szakadékok, sem emberi meredélyek: nincs önkiüresítés, szolgálai alak, Golgota és Isten a keresztén, és nincs szó erőtlenségében erős hitről. Az iszlám hívő mindig sokkal biztosabbnak érzi magát, ha a hitébe kapaszkodik, mint a keresztény ember, aki előtt mindig ott mered a kereszt.

„Európában még az ateista is keresztény”

Eddig igen radikális gondolatmenetet követtünk. A némiképpen a dialektikus teológiát idéző hangvételtől most váltsunk szelídebb hangütésre. A vallásnak nem csupán obszerváns, szigorú formája létezik, hanem minden religiónak megvan a mindennapi élethez illesztett változata. Lehet, hogy a hétköznapi kereszténység romlásnak és megalkuvásnak látszik a lobogó entuziazmus szárnyaló magasságából, és kevésbé állja ki a tüzes próféta kritika bírálatát, mindenesetre az evangéliumi hit idővel beköltözik az ember mindennapos életvilágába: kultúrává válik, vagy még inkább kultúrát teremt, amiben azután nemzedékek vesznek szellemi-lelki szállást, s benne lakoznak akkor is, ha már a mű — a kultúra konkrét képe — elfedi azt a vulkánkitörést és lávaömlést, amiből előállt volt. A legtávolabbi istenséget is közel kell hozni az emberhez, hogy vallásának istene lehessen. Így van ez a Biblia abszolút transzcendens Istenével is. A keresztény vallásgyakorlat az évszázadok folyamán létrehozta az európai keresztény kultúrát. Ennek hajszálygyökerei abból a termékeny talajból szívják az életét tápláló mikroelemeket, amely az egykori vulkáni működés — az újszövetségi kinyilatkoztatás — értékekben gazdag anyagának évszázados lerakódása és szervesülése nyomán keletkezett. Ezért mondhatta Antall József, hogy „Európában még az ateista is keresztény”.

A kereszténység Istene azonban ellenáll az emberi kultúra domesztikáló törekvésének. Egyrészt a kulturális inklúzió nem képes semlegesíteni a végtelen Isten exkluzivitását, mert a megtestesülés immanenciája és a feltámadás transzcendenciája közötti végtelenséget uraló Istent semmiféle kulturális igyekezet nem képes maradéktalanul a *sajátjává* tenni. És akinek nem csak a mellén ring aranyból készült kereszt, hanem a szívében is van valami a feszület feszültségéből, az soha sem fog megpihenni a kulturális kereszténység, avagy a keresztény kultúra gondosan megművelt, sokszínű, testet éltető és szellemet pezsdítő lankáin. A kereszténység a kulturális teljesség pillanatában is megmarad tűzhányónak, amely bármikor kitörhet. Másrészt éppen a kulturális hatás, illetve a kultúra vallásbeépítő igyekezete okoz állandó zavart a keresztény kultúrában. Ennek oka ismét csak az Evangélium minden más vallástól eltérő sajátossága. Ha a kereszténység megmaradt volna steril, exkluzív misztériumvallásnak, akkor talán nem kísérte volna annyi konfliktus a történelmi útját. Csakhogy belépése a kultúrába azzal is járt, hogy annak gondolati elemeként kibontakoztatta a teológiát. Ám a kereszténység intellektuális-teológiai feldolgozása — a misztérium gondolati kezelése — leküzdhetetlen akadályt jelent az emberi kultúrának az immanenciához, vagyis a világhoz igazodó gondolati struktúrái számára, és a végletekig igénybe veszi az emberi gondolkodás kapacitását. A teológia történetének tanúsága szerint nem tudtak kidolgozni egységes rendszert, így a teológia — a keresztény misztérium beláthatatlan mélységének következményeként — beláthatatlanul sok teológiai irányzatban, iskolában artikulálódott. És minél komolyabb volt egy-egy teológiai rendszer, annál több konfliktusba keveredett az eltérő értelmezésekkel, felfogásokkal, így a hitviták vallásháborúig fokozódtak. Teológiai nézeteltérések, eretnokségek, egyházzszakadások kísérik végig az európai kereszténység történetét. Végül a vallásháborúk tanulságaiból kiindulva az európai elit a középkort követően úgy döntött, hogy a hitbéli kérdéseket ki kell vonni a nyilvános kultúrából, elsősorban a politikából. A vallást, amely ilyen konfliktusokat tud okozni, magánüggévé fokozták le.

A nyilvános élet, a politika világa vallási megalapozás nélkül maradt. Másik megalapozó erő lépett a helyére, az önmagára támaszkodó és erejének tudatában büszke ész. Ettől kezdve az észre kellett alapozni a jogot, az erkölcsöt, az oktatást, és az ember közösségi életének megannyi területét. A rációra, úgymond, azért lehet hivatkozni, mert az mindenkiben egy és azonos, a hitre viszont nem, mert az mindenkiben más; az ész biztos lehet önmagában, ezért erőt adhat és közösséget építhet, a hit soha nem lehet biztos önmagában, ezért gyengíti, elbizonytalanítja az embert, és nem képes tartós közösséget építeni — kissé eltúlozva ez az újkori Európa programja. Ilyenformán Istent kivezetik a kultúrából. Ám Európa kultúrája mégis keresztény marad, mert mire ez a kivezetés megtörténik, ad-

digra már olyan szellemi-lelki otthonként áll a keresztény kultúra, hogy az Evangélium lenyomata, ha másként nem, vízjelként benne van szinte minden szegletében és megnyilvánulásában. Ebben az értelemben mind a mai napig jogosan beszélünk keresztény Európáról. Csakhogy ez már nem a *kereszténység* Európája, hanem *Európa* kereszténysége.

Ebből fakad a kérdés: vajon az újonnan támadt félelmünk megvilágította gyengeségünk is keresztény-e a korábban kifejtettek értelmében, vagyis a kegyelemre kész hit erejének megnyilvánulása, vagy a „keresztény Európa” kifejezés már nem a vallás értelmében vett kereszténységet jelöli, hanem spirituálisan kiüresedett, még keresztény vázra, de már nem keresztény *hitre* épülő politikai-gazdasági civilizációt — Európa (maradék) kereszténységét?

„Az idők jelei” — a hit „idő”-je

Két nagy hatású elemzés jelent meg az elmúlt évtizedekben, ami ezt a helyzetet keretbe foglalja. Az egyik Francis Fukuyama: *A történelem vége* (1992), a másik Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (1996) című könyve. Fukuyama azt fejtegeti, hogy a kelet és a nyugat szembenállása a liberális demokrácia győzelmével ért véget, idővel ez lesz az egész világon uralkodó társadalmi-politikai forma, ezért immár vége a történelemnek. Békében fogjuk élni világunkat, némileg unalmas gyarapodásban, technikai-civilizatorikus folyamatban. Huntington ezzel szemben amellet érvel, hogy a világ korántsem egységesül a liberális demokrácia zászlaja alatt, már csak azért sem, mert a liberális demokrácia csupán az egyike a kulturális-civilizációs modelleknek, mellette számos más lehetséges és tényleges kultúra létezik. Mivel a kultúrák az emberi lét végső kérdéseit fogalmazzák és válaszolják meg, ezért a kultúrák közötti konfliktus mindig is alapvetőbb, mint a gazdasági-politikai érdekellentét, de mint minden alapvetés, kevésbé látszik a felszínen, amit sokkal inkább a politika ural. Huntington diagnózisa szerint világunkban a kulturális különbségek válnak a konfliktusok forrásává. A jelenlegi események igazolni látszanak elemzését és prognózisát.

Ha a gyengeség a mi erőnk, akkor hogyan nézzünk szembe a mostani eseményekkel, melyek előbb-utóbb felszínre fogják hozni a jelentős kulturális és még jelentősebb vallási különbségeket? Mire számíthatunk? Mit kell tennünk?

A Bibliának van egy sajátos időfogalma: a *kairosz*. Szemben a lineáris, folyamatos idővel, a természetben megmutatkozó és a naptárban leképezett idővel — görög neve: *kronosz* —, a *kairosz* a sorsfordító, a döntő pillanat idő-je, olyan sűrű idő, amely hosszasan bontakozik ki a lineáris időben. Valójában nem az események vannak időben, hanem az eseményeknek van saját idő-jük, ami nem más, mint az adott esemény jelentőségének a kronológiai időben

szétterülő megnyilvánulása. Minél jelentősebb egy esemény, minél nagyobb kiterjedésben hullámszik, fakaszt vele kapcsolatos további eseményeket, annál nagyobb időteret foglal le, vagy ha úgy tetszik, annál több kronológiai idő van benne. Ilyen a születés, az öröm, a súlyos betegség, a találkozás, a váratlan esemény stb. idő-je. Krisztus születése a kairosz értelmében vett idő, mely „időt terem”: egymáshoz kapcsolódó jelentésszerű folyamatokat indít el és táplál, egy szóval történelmet *alapít*. Magához mér minden időt és eseményt, ezért beszélünk Krisztus születése előtti és utáni időről.

Így kell szemlélnünk a mai eseménysort is, amelyben mintegy összesűrűsödik az idő, amennyiben döntési helyzetbe állítja-kényszeríti az embert. Kipenderíti a keresztény civilizáció kényelméből és magától értődőségeiből, békés ünnepeiből és templomi törzshegyéről, mert itt a portáink előtt történik valami, ami mélyebben érhet bennünket, mint ahogyan első pillantásra gondolnánk, és többről van benne szó, mint holmi külső fenyegetésről. Rólunk van szó.

Helyzetünkre találunk példát a biblikus időkben, olyan példát, ami egyben minta arra, hogy miként fakadhat erő a gyengeségből. Amikor a zsidókat deportálták Babilonba, voltaképpen össze kellett volna roskadniuk, hiszen a kor bevett vallási gondolkodása szerint a győztes nép istene legyőzte a vesztes nép istenét. Ehelyett a legyőzött zsidók végiggondolták, hogy mi történt velük, mi vezetett a fogsághoz. Eltöprengtek saját múltjukon, és fokozatosan belátták, hogy jelenbeni állapotuk oka önnön múltjukban rejlik: a nép jelen helyzete büntetés a múltbeli viselkedéséért, az elkövetett bűnökért, azért, mert nem tartotta be a törvényt, elűzte a prófétákat. Erősnek vélte magát, s lám, most Babilon folyóinál kesereg gyengeségében. Így aztán végképp Isten kezébe került, hiszen másban — külső és belső gyengesége mélypontján — aligha bízhatott. Így lett a babiloni fogság a hit próbatétele, kairosz, az Istennel kapcsolatos döntés ideje. Ismerjük az eredményét.

Hasonló a mi helyzetünk keresztény olvasata is. Nekünk is végig kell gondolnunk előzményeit, kivált aggódó félelmünk önnön magunkban rejlő okait. Milyen bűnöket követtünk el? Mely isteni törvényeket nem tartottuk be? Keresztényként nem azt kell mérlegelnünk, hogy milyen eszközökhöz folyamodjunk testi-anyagi létünk megvédésére — ez az állam dolga —, hanem arról kell döntenünk ismételen — nap mint nap —, hogy kik vagyunk valójában; ez kinek-kinek személyes feladata. Ha a jelen fejleményeiben nem a gonosz erőinek támadását látjuk, hanem isteni próbatételt — kairoszt hitünk mélységének és identitásunk hitelességének vizsgálatára —, akkor azt az erőt is remélhetjük, ami ennek a próbatételnek a leküzdéséhez szükséges.

Eljött tehát az az idő, amikor dönthetünk a jövőnkéről: önmagunkról. Ettől függ, hogy lesz-e keresztény Európa —, ha Isten is úgy akarja...